

WENNER-GREN SOM TIDNINGSKUNG

Av GUNNAR UNGER

Svensk Tidskrift har glädjen att i detta häfte kunna presentera ett kapitel ur den biografi över Axel Wenner-Gren, som i höst kommer att publiceras av Gunnar Unger. Det behandlar ett par föga kända och högst intressanta episoder ur samtida svensk presshistoria.

AXEL WENNER-GREN brukade ofta och gärna — naturligtvis särskilt i sällskap med publicister — skämta om hur tidigt hans intresse för pressens problem och aktiv journalistik hade vaknat. Han glädde sig mycket åt vederbörandes häpnad, när han, som onekligen gjort sig mera känd för verksamhet på andra områden, kunde presentera sig som f. d. tidningsgrundare, tidningsutgivare och ledarskribent. Därmed förhöll det sig på följande sätt. Under första världskriget sysslade Wenner-Gren med en rad olika exportprojekt för att hålla sin ekonomiska situation flytande i avvaktan på att dammsugaroffensiven på kontinenten skulle kunna återupp-tas. Han fann föret i portgången trögt, inte minst till följd av myndigheternas och allmänhetens bristande intresse och förståelse för de svenska exportproblemen. För att i sin mån bidra till att väcka opinionen på detta område grundade Wenner-Gren år 1915 en tidskrift, som fick namnet Svensk Utrikes-

handel, trycktes på flera utländska språk — bl. a. ryska och spanska — och fick en tämligen vidsträckt spridning i olika främmande länder. Wenner-Gren var själv utgivare av tidningen, som efter hans riktlinjer redigerades av redaktör Gösta Helleberg och han bidrog personligen med åtskilliga artiklar och uppslag. Redaktionen var inrymd i hans första lilla kontor i källarvåningen på Strandvägen 7 C — där möblemanget, ett skrivbord och två stolar, inköpts på kredit.

Redaktör Helleberg har från sitt första sammanträffande med Wenner-Gren berättat en anekdot, som onekligen har sitt kuriositetsintresse. Efter att ha engagerat Helleberg för Svensk Utrikeshandels räkning, yttrade Wenner-Gren: »Ja, nu tjänar jag bara några tiotusentals kronor, men om ett par år kommer jag att tjäna några hundratusen och om ytterligare ett par år kommer jag att tjäna miljoner.» Jag trodde naturligtvis att Wenner-Gren var galen, brukade Helleberg

tillägga, men utvecklingen visade ju att han fick rätt!

Det var f. ö. under denna tid och just i anledning av sitt sysslande med Svensk Utrikeshandel som Wennergren blev Wenner-Gren. Enligt meddelande av hans förtrogne gamle medarbetare kamrer Gotthard Skoglund hände det så ofta att försändelser till Svensk Utrikeshandel av misstag expedierades till Wennergrens förlag och vice versa att Axel Wennergren för att för all framtid undvika förväxlingar reformerade sin stavning till Wenner-Gren. Detta skedde 1917.

Efter krigets slut blev behovet av upplysning — eller i varje fall Wenner-Grens intresse för det — mindre; Electrolux tillkom och Wenner-Gren hade händerna fulla med sin egen stora försäljningskampanj för det nya bolaget. Han avyttrade sina intressen i tidningen, som omdöptes till Svensk Handels-tidning och år 1922 sammanslogs med Justitia. Den är sedan dess mera känd under detta namn, som ju snarare för tanken till konkurser och protesterade växlar än till svenska exportinitiativ. De intressen Wenner-Gren ville befrämja under episoden med Svensk Utrikeshandel tillgodoses nu av Exportför-eningens tidning Svensk Export, som f. ö. under en period efter andra världskriget bar samma namn som Wenner-Grens tidning, resp. av Industrias utlandsnummer och den av Ö. Armfelt-Hansell redigerade Sweden Illustrated.

När, hur och av vilka motiv Wenner-Grens intresse för tidningsverksamhet i större skala uppstod är svårt att säga; den problematik som är förknippad med hans förhållande till offentligheten är värd sitt eget kapitel. Wenner-Grens kritiker och vedersakare har gärna brukat hävda, att hans intresse för tidningar bottnade i intresse för publicitet snarare än publicistik, att det var sig själv han villé sälja snarare än sina idéer, att han inte kände sig tillbörligt erkänd och uppskattad — särskilt inte, åtminstone till en början, av sina egna landsmän — att han hade en omättlig hunger efter att bli omtalad och berömd och att han ville finna en genväg till detta mål först genom sina tidningar och sedan genom sina donationer. Förmodligen finns det drag av sanning i denna liksom i de flesta vrångbilder. Wenner-Gren var otvivelaktigt ärelysten, eller ambitiös eller fåfäng — från vilken synpunkt man nu behagar se det. Det är mycket troligt att han som tidningskung — resp. som stordonator — såg en möjlighet att få starkare ställning i det allmänna medvetandet och därmed ett starkare grepp om den allmänna opinionen. Trots sina fabulösa framgångar i utlandet var han i Sverige länge tämligen okänd och det torde ha funnits en viss benägenhet i svenska ekonomiska kretsar att se honom över axeln. Wenner-Gren är nog en tusan så duktig försäljare, men som verkligt seriös affärsman

kan han ju inte accepteras! Så ungefär resonerade man på sina håll och så fortsatte man nog på sina håll att resonera så länge han levde.

Det är begripligt att denna något nedlåtande attityd förargade Wenner-Gren, i varje fall i början av hans bana, att han efter sina bedrifter på den internationella marknaden kände behov av erkännande i hemlandet, att han ville bygga upp en position åt sig inte bara i affärlivet utan också inom samhällslivet. Ingen kan avgöra vad som därvidlag var hans innersta drivkraft, om det var egocentricitet eller altruism. Man kan säga att han eftertraktade positionen för egen del, men man kan likaväl säga att utan positionen skulle han inte haft möjlighet — i varje fall inte samma möjlighet — att vinna gehör för sina idéer. För att vinna gehör för sina idéer måste han sälja dem på samma sätt som han sålde sina dammsugare och kylskåp och för att kunna sälja dem, behövde han göra reklam för varan. Han började med att skaffa sig egna tidningar och fortsatte, sedan han tröttnat på dem, med donationer, som skapade en plattform för honom — i andras tidningar.

Vad som under alla förhållanden med säkerhet kan fastställas är, när idén att förvärva en svensk rikstidning först dök upp hos Axel Wenner-Gren. Den var en frukt av hans nära samarbete med Harald André. Han hade lärt känna André

redan i samband med sin hustrus gästspel på Operan 1913–15, som hade arrangerats av André, alltså sedan 1907 förste regissör och i realiteten konstnärlig ledare för Stockholmsoperan. André blev snart en av familjen Wenner-Grens närmaste vänner och när han år 1924 lämnade Operan — sedan det visat sig att hans och den nyblivne chefen John Forsells konstnärliga intentioner inte sammanföll — erbjöd Axel Wenner-Gren honom anställning hos Electrolux. André tackade ja och efter någon tid på Stockholmskontoret sändes han ut på kontinenten som försäljningsinspektör. I februari 1925 sammanträffade Wenner-Gren och André i Madrid, där tidningen ABC börjat utkomma i det nya format, som endast utgjorde hälften av det normala dagstidningsformatet. Wenner-Gren fångades av detta format, som erinrade honom om de anglosaxiska s. k. tabloidtidningarna och undrade om man inte skulle kunna göra en sådan tidning i Sverige. Han bad André tänka på saken och undersöka möjligheterna. Som en förberedelse sändes André till Förenta Staterna för att — vid sidan av Electrolux' försäljningsverksamhet — också studera de senaste nyheterna inom amerikansk press. När han återvände till Sverige med åtskilliga nya uppslag och idéer, satte han genast i gång med att undersöka marknaden. Det visade sig då att Stockholms Dagblad var den enda huvudstadstid-

ning, som för ögonblicket kunde tänkas vara till salu. Efter likvidationen 1920 hade den fordom inflytelserika högertidningen, som särskilt under Karl Hildebrands ledning haft en stark opinionsbildande ställning, frestat en äventyrlig tillvaro. Nu var den definitivt på fallrepet. Vem som för tillfället ägde den, tycktes ingen veta. Som redaktör fungerade den lysande men något oberäknelige ledarskribenten Vilhelm Ericsson; verkställande direktör var Birger Sjöbergs bror, den skicklige journalisten och sedermera även som romanförfattare väl ansedde Gösta Sjöberg. Genom Sjöberg fick André småningom reda på att tidningen vid denna tidpunkt ägdes av Ivar Kreuger — vilken som bekant tyckte om att ha ett finger med litet varstans i pressen. Affären hade enligt vad Sjöberg uppgav för André avslutats en mörk natt, då han i hemlighet insläpptes i Tändstickspalatset för att återvända från dess celebra »tysta rum» med sedelpackar på 2–300 000 kr. i byxfickorna.

Nu bestämdes att Wenner-Gren och Kreuger skulle dela ägarskapet till tidningen 50/50 och att André skulle överta den redaktionella ledningen. Kort därefter överlät Ivar Kreuger affären på sin bror Torsten, som emellertid respekterade överenskommelsen att André skulle få ha fria händer. Det nya Stockholms Dagblads första nummer utkom den 1 oktober 1926. Ericsson kvarstod som ledarskribent och Sjö-

berg som verkst. dir. Därutöver samlade André omkring sig en ungdomlig, högt begåvad redaktion. På kulturavdelningen återfanns bl. a. Agne Beijer, Erik Blomberg, Bertil Carlberg, Herbert Grevenius, Gustaf Näsström, Sten Selander och Kjell Strömberg; utrikespolitik skrevs av Rütger Essén, vars auktoritet då ännu var oanfrätt; bl. a. Karin Kock kommenterade det ekonomiska skeendet; Berco började här sin kometliknande kåsörbana; sporten sköttes av den förfarne Glokar Well. Det nya behändiga formatet (= nuvarande Aftonbladet) väckte sensation och tidningen innehöll en hel rad för svensk publik ovanliga eller okända features. Så infördes t. ex. ett Fritt Forum för debatt mellan framstående anhängare av olika meningsriktningar; en mycket okonventionell och frispråkig insändaravdelning, som virtuost redigerades av Ella Taube; en ganska närgången och mycket välunderrättad spalt om folk i farten och den uppslagsrike reportern (och skalden) Ernst C:son Bredberg lancerade den sedermera så populära Lucia-tävlingen med åtföljande festtåg. Som man ser var det nya Stockholms Dagblad först med en hel rad uppslag som småningom i en eller annan form kommit att bli stående ingredienser i den svenska huvudstadspressen.

Gunnar Sundell berättar i sin lilla historik över Stockholms-Tidningen, »Ord och öden i ett tid-

ningsshus», om den oro, som framkallades både inom ST och de andra stora tidningarna av den märkliga förändring med det åldrande Stockholms Dagblad, »som likt en fågel Fenix steg upp ur askan till en ny och blomstrande ungdom». Det må vara tillåtet att citera hans karakteristik av denna förändring:

Med operaregissören Harald André, Wenner-Grens man, som chefredaktör samlades en skara tränade och skickliga dagstidningsjournalister och en rad framstående kulturmedarbetare, som talangfullt strävade efter att göra något alldeles extra av den nya tidningen. Det såg verkligen också ut som om man skulle lyckas. Det friska skrivsättet, den pigga utstyrseln och framför allt det moderna formatet efter engelskt-amerikanskt tabloidmönster och det billiga priset 10 öre i stället för 15 — allt samverkade till en alltmer ökad upplaga. Konkurrensen mellan huvudstadstidningarna tilltog i intensitet och ett irriterande presskrig var i gång.

Men de framgångar, om vilka Sundell talar, kostade pengar. Tidningsaffärer är affärer på lång sikt, kostnaderna för att ge nytt liv åt en döende tidning kan mäta sig med kostnaderna för att skapa en helt ny. Wenner-Grens intresse mattades. Han, som när det gällde affärer inom sitt eget område var den uthålligaste av alla, vilket bevisades av kylskåpsaffären och sedermera i än högre grad av framför allt Alweg-projektet, krävde när det gällde affärer utanför hans eget område snabba resultat. Och Stockholms Dagblad kunde rimligtvis

lika litet som någon annan motsvarande tidningsaffär, rent ekonomiskt sett ge ett snabbt resultat. Just som det nya Stockholms Dagblad verkligen slagit igenom fram på våren 1927 kom Wenner-Gren överens med Torsten Kreuger att denne skulle överta hela affären, dock på villkor att André skulle kvarstå. Allt fortsatte alltså utåt som förut, men då Torsten Kreuger på sommaren 1928 efter att ha förvärvat även Stockholms-Tidningen önskade placera Evald Stomberg som medredaktör i Stockholms Dagblad, vilket skulle medfört ett slags hälftenbruk av tidningen mellan honom och André, drog sig den sistnämnde tillbaka. Stomberg blev chefredaktör och kvarstod som sådan till 1931 då Stockholms Dagblad uppgick i Stockholms-Tidningen. Med större uthållighet från Wenner-Grens sida skulle Stockholms Dagblad troligen ha kunnat bli en utomordentlig affär. Den var, för att ånyo citera Sundell, »en vaken och underhållande tidning, som folk tyckte om». Hade Andrés kurs fullföljts och hade tidningen — vilket man övervägde — lagts om till kvällstidning hade den säkerligen kunnat konkurrera ut det då synnerligen svaga Aftonbladet och inta dess plats.

Nu följer ett sällsamt mellanspel i Wenner-Grens samarbete med Harald André, som lämpligen kan relateras här i sitt kronologiska sammanhang. Den 1 juli 1928 lämnade André sin anställning i Stockholms

Dagblad blott för att finna att Axel Wenner-Gren hade andra uppgifter till reds åt honom. Han skulle hjälpa Wenner-Gren att propagera för ett nytt världsspråk! Wenner-Gren hade stiftat bekantskap med professor Eugen Zachrisson i Uppsala och dennes plan till lösning av frågan om ett nytt världsspråk genom en radikalt förenklad stavning av engelskan: det system, som fick namnet Anglic. Denna plan fängslade omedelbart Wenner-Grens fantasi. Han såg i Anglic en möjlighet att underlätta och påskynda det mellanfolkliga samarbete och den mellanfolkliga förståelse, som han ville främja. Han ville gå till historien som — bland mycket annat — mannen, som lancerade det nya världsspråket ...

I England hade man länge varit inne på liknande tankegångar bland ledande fonetiker inom den s. k. Spelling Reform Society. Åtföljd av André for Wenner-Gren över till London för att intressera vederbörande för Zachrissons system. Förutom med fackmännen hade man överläggningar med G. B. Shaw, H. G. Wells och andra kulturpersonligheter, som visade stor sympati för projektet. Slutet blev att de engelska sakkunniga i princip accepterade Anglic med vissa modifieringar. André sändes nu över till kontinenten som ett slags provryttare för det nya världsspråket. Han reste från land till land och uppsökte spetsarna på samhällslivets olika områden för att försöka

intressera vederbörande för Anglic införande som internationellt hjälpspråk. I Frankrike var mottagandet, inte oväntat, tämligen svalt, men i Tyskland, som just då befann sig i en internationalistisk period, blev det så mycket varmare. André uppnådde bl. a. att 30 kurser i Anglic gavs för polisen i Berlin!

Under sina resor på kontinenten sammanträffade André med sin gamle vän Arturo Toscanini, som övertalade honom att upprepa ett tidigare gästspel som regissör på La Scala. André avbröt följaktligen sin verksamhet till förmån för Anglic och världsspråkets vidare utbredande ställdes på framtiden. Trots att den allmänna politiska utvecklingen under de närmaste decennierna inte precis gynnade världsspråkstanken, upphörde Wenner-Gren aldrig att intressera sig för den och släppte aldrig kontakten med sina engelska meningsfränder. Mot slutet av 1940-talet beslöt engelska parlamentet en utredning av frågan och Spelling Reform Society är alltjämt verksam. Ingen kan gärna påstå att tanken på ett världsspråk har mindre aktualitet nu än när Wenner-Gren gjorde sitt första, misslyckade försök att lancera Anglic. Att ett världsspråk behövs, är lika uppenbart som att en till stavningen reformerad engelska har de största utsikterna att fylla en sådan uppgift. Här, liksom i många fall, var Wenner-Gren inte bara fantasifull utan också fram-

synt. Att han överskattade sina möjligheter att göra en epokgörande praktisk insats hindrar inte att han i princip hade rätt.

År 1932 återvände André till Stockholmsoperan, på nytt som förste regissör, sedan John Forsell inte längre fann sig kunna undvara honom och följaktligen erbjöd honom villkor, som han ansåg sig kunna acceptera. Men den nära förbindelsen mellan honom och Axel Wenner-Gren bestod och framemot mitten på 30-talet, då Wenner-Gren alltmer börjat intressera sig för allmänna spörsmål, återkom denne till tanken på ett tidningsförvärv och André blev på nytt anmodad att för Wenner-Grens räkning göra en marknadsundersökning. Det visade sig att Nya Dagligt Allehanda denna gång var det enda tänkbara objektet. Den av Leon Ljunglund länge framgångsrikt ledda höger-radikala aftontidningen hade råkat i svårigheter, inte minst till följd av den annonsbojkott som tidningen — på, får man säga, goda grunder, ty en antisemitisk tendens hade efterhand blivit starkt framträdande i NDA — blivit föremål för från Bonnierkoncernens sida. Denna annonsbojkott ledde till ett priskrig; NDA vidtog, sedan Aftonbladet den 1 november 1933 sänkt sitt lösnumerpris till 10 öre, den uppseendeväckande åtgärden att ett halvår senare följa exemplet, men med sin inte särskilt populära redigering — sporten var exempelvis ett nästan

helt försummat kapitel — hade tidningen inte lätt att uthärda konkurrensen från det numera under P. G. Petersons ledning raskt expanderande Aftonbladet. Ljunglund hade lyckats erhålla en kredit på 250 000 kr. från Axel A:son Johnson och kunde därigenom hålla det hela tillfälligtvis gående, men sedan 175 000 kr. tagits i anspråk, befann sig kreditgivaren ovillig att sträcka sig längre och framtiden tedde sig mörk för NDA.

Det var vid denna tidpunkt, dvs. i början av sommaren 1936, som Axel Wenner-Gren ingrep i NDA:s öden genom André, vilken tack vare sin bekantskap med tidningens redaktionschef Nestor Jacobsson fått en klar bild av läget. Wenner-Gren lovade att ställa till förfogande ett rörelsekapital på 200 000 kr. löpande räntefritt och på obestämd tid. Det blev emellertid snart klart att ytterligare kapitaltillskott erfordrades och Wenner-Gren erbjöd sig nu att överta tidningsföretaget. Mellan Wenner-Gren och Ljunglund uppgjordes ett avtal om optionsrätt inom viss tid för Wenner-Gren att inlösa Ljunglunds majoritetspost i företaget på nominellt ca 185 000 kr. Denna aktiepost var förpantad som hypotek för krediten från Johnson.

De riktlinjer, efter vilka tidningens redaktionella ledning borde handhas, framgår av ett brev från Wenner-Gren till Ljunglund daterat den 3 juli 1936. Wenner-Gren fastslår där, att det ligger honom

fjärran att vilja påverka Ljunglunds personliga uppfattning av samhällsproblemen och tidens frågor och att Ljunglund följaktligen är fullständigt fri och oförhindrad att på tidningens ledaravdelning förfakta sina åsikter och därmed ange NDA:s allmänna inställning. Såsom det väsentliga om vilket vi är fullt överens, skriver Wenner-Gren, nämner jag blott följande:

1. Bekämpande av marxismen i dess olika yttringar och å andra sidan främjande av enskild företagsamhet och ett möjligast fritt och starkt näringsliv — i sammanhang därmed också förståelse och sympati för arbetarna och deras levnadsvillkor;

2. Stödjande av strävandena för en samverkan på olika områden mellan de nordiska länderna;

3. Upprätthållande av vänskapliga förbindelser med det tyska folket — liksom med andra folk — med undvikande av sådant, som kan tydas som gillande av nazism, fascism eller annan diktatorisk regim;

4. En lidelsefri, saklig behandling av judefrågan, ingen rasfiendskap, men naturligtvis ett energiskt ingripande mot varje otillbörligt beroende av judiska element;

5. Ett möjligast kraftigt stärkande av vårt försvar för att möjliggöra ett hävdande av våra intressen mot vem det vara månne.

Sedan vi, som jag tagit för avgjort, är fullt ense om vad jag ovan anfört, fortsätter Wenner-Gren, är jag besluten att fullfölja arbetet på NDA:s utveckling till, såsom jag djärves uttrycka det, Sveriges i alla avseenden främsta tidning.

I det följande fastslår Wenner-Gren att han för vinnande av fullt klara förhållanden snarast vill inlösa Ljunglunds aktiepost med »avtalat belopp 250 000 kr. och i sammanhang därmed också inlösa det lån å 175 000 kr. för vilket aktierna ligger i pant». Han slutar med att framföra en önskan om att »för underlättande av Ljunglunds ansträngande arbete» deras gemensamme vän Harald André måtte inträda som verkställande direktör. »Det blir hans skyldighet att förse tidningen med de krafter och andra tillgångar, som möjliggör den av oss önskade utvecklingen.»

Detta brev är ett högst intressant dokument, inte minst genom att det visar Wenner-Grens bestämda föresats att från första stund lägga kapson på Ljunglunds antisemitiska och pronazistiska tendenser.

André inträdde alltså — med bibehållande av viss tjänstgörings-skyldighet på Operan — i augusti 1936 som representant för Wenner-Grens intressen i NDA. Den 3 augusti överlät Ljunglund i enlighet med det av honom tidigare undertecknade optionsavtalet sin aktiepost i NDA. Han erhöll därvid, som utlovats i Wenner-Grens brev, ett kontant belopp på 250 000 kr. samtidigt som han löstes från den hos Johnson upptagna krediten på 175 000 kr. jämte i runt tal 6 000 kr. i räntor. Vid tillfället i fråga saknade aktierna i NDA varje reellt värde, eftersom tidningen gick med en betydande förlust. Ljunglund

fick med andra ord en högst väsentlig ekonomisk favör.

Under de närmast följande månaderna försvårades i hög grad det redaktionella arbetet på NDA, inte minst till följd av ständiga konflikter mellan Ljunglund och hans medarbetare, framför allt Nestor Jacobsson. Slutet blev att Ljunglund den 1 oktober, själv begärde sitt entledigande från chefredaktörskapet, vilket beviljades honom. Utöver de ekonomiska förmåner, som redan kommit honom till del, soulagerades Ljunglund med en pension på 12 000 kr. om året — på den tiden likvärdigt med en landshövdingepension — för vilken Wenner-Gren iklädde sig personlig garanti. Att här lämnats en så utförlig redogörelse för förhållandet mellan Wenner-Gren och Ljunglund har sin förklaring i den lika hänsynslösa som lögnaktiga kampanj Ljunglund efter sitt fullt frivilliga tillbakaträdande från NDA utsatte Wenner-Gren. Han försummade inget tillfälle att i pressen och annorstädes försöka göra gällande att han skulle ha körts i väg från NDA och icke erhållit något rimligt ekonomiskt vederlag. Ingenting kan, som av ovanstående framgått, vara oriktigare. Ljunglund blev av Wenner-Gren mer än generöst behandlad. Men de amsagor den gamle förgrämda mannen under sin återstående livstid — han dog först tio år senare — utspred om sina mellanhavanden med Wenner-Gren bidrog säkerligen inte

oväsentligt till den mot Wenner-Gren riktade brunnsförgiftning, som vid andra världskriget pågick inom svensk opinionsbildning.

Ljunglund efterträddes som chefredaktör för NDA av André, som nu fick ett tillfälle att på grundval av ytterligare tio års erfarenhet och med betydligt större resurser göra ett nytt tidningsexperiment. Wenner-Gren välvde stora planer för NDA:s räkning — som framgår av hans bragelöfte till Ljunglund att göra den till Sveriges i alla avseenden främsta tidning. Bl. a. projekterades ett tidningspalats för NDA:s räkning på Klara folkskolas tomt, som Nestor Jacobsson fått på hand av Stockholms stads fastighetsdirektör. André's riktlinjer för redigeringen var inte mindre storslagna. Men det brast — inte minst till följd av hans operaengagemang; han var bl. a. under denna tid gästregissör på Covent Garden för ett antal av de festföreställningar, som gavs i anledning av engelska kungaparets kröning 1937 — i fråga om organiserandet och övervakningen av rutinarbetet och de medarbetare han hade till förfogande för denna uppgift, var den icke vuxna. Med någon överdrift skulle man kunna säga att liksom Tyskland förlorade första världskriget medan de tyska arméerna satt på tåget från östfronten till västfronten, förlorades slaget om NDA medan André satt i droskbilen mellan Gustaf-Adolfstorg och Kungsgatan 74, där NDA hade sin officin.

Men det hindrar inte att NDA under Andrés cheftid var ett djärvt, ganska magnifikt och alltigenom underhållande experiment. Den var en oavhängig och fördomsfri konservativ tidning av för Sverige ovanlig typ, liksom en gång det nya Stockholms Dagblad full av intressanta uppslag, öppen för fri idédebatt inom vissa rimliga gränser, med en sällsynt förnämlig stab av anknutna medarbetare och en ytterligt pittoresk fast redaktionsuppsättning. Jag kan i detta fall tala av egen erfarenhet eftersom jag gjorde mina första journalistiska lärospån som låt vara ytterst tillfällig medarbetare i NDA 1935-38. Här samsades på ledarspalten så olikartade och var på sitt område begåvade skribenter som Rütger Essén, Willy Kleen och Ivar Öman; att alla utom Kleen sedan dess kommit på avvägar bör inte undanskymmas att de var bra på den tiden. Där skrev Per Lindberg om teater och film — vem glömmer hans artikel vid Gösta Ekman's död — där anmälde Bertil Malmberg litteratur och publicerade sina sällsamt sublimes betraktelser om tiden och magin. Där skoldes stjärnreporters som Hans-Eric Holger, Griggs och Benvenuto och där sköttes den pigga och livaktiga sportavdelningen av den sedermera inte obekante C. A. Nycop.

Ingen kan heller förneka att den tidens NDA redigerades med stor intelligens och framsynthet. I denna tidning fördes med skärpa för-

svarets talan inför den annalkande världskrisen, i dess spalter drevs för första gången med verklig konsekvens propagandan för ett konkret nordiskt samarbete och en aktiv befolkningspolitik och ventilerades med större intresse än på de flesta andra håll det svenska näringslivets problem. Men efter två år av oavbrutna ideella framgångar och ekonomiska förluster — malicen uppger en miljon per år — tröttnade Wenner-Gren ånyo. Historien med Stockholms Dagblad upprepade sig. Finansfurstar är, som redan framhållits, otåliga och nyckfulla varelser, när det gäller ett annat gebiet än deras eget och Wenner-Gren borde kanske ha besinnat att pengarna kunde användas sämre. Hade han visat lika stort tålamod när det gällt att bygga upp NDA, som när det gällde att bygga upp Electrolux hade NDA kanske nu varit »Sveriges i alla avseenden främsta tidning» i stället för ingen tidning alls.

Men på sensommaren 1938 lät Wenner-Gren ansvaret för NDA övertas av ett konsortium företrätt av Carl Björkman och Erik Wästberg. Sedan den förstnämnde, som blev tidningens chefredaktör, genom den inom parentes sagt profetiska löpsedelsrubriken »Skräll i München» förverkat sitt förtroendekapital blev tidningen småningom ett organ för Svenska Arbetsgivareföreningen, som dödade den år 1944. I dess ställe kom Expressen.

Därmed var Wenner-Grens bana

som tidningskung i realiteten slut. Den omständigheten att han år 1937 för att utvidga sitt inflytande i pressen lät förmå sig att överta den fallfärdiga Göteborgs Morgonpost, till vars chefredaktör NDA:s dittillsvarande kulturredaktör Sanfrid Neander-Nilsson utsågs, ändrar intet väsentligt i denna bild. Neander-Nilssons antidemokratiska och högerextremistiska inställning överensstämde föga med Wenner-Grens allmänt moderata och i och med att Wenner-Gren avhände sig NDA hade han inget intresse av att behålla GMP. Även detta engagemang avvecklades så snart omständigheterna medgav och tidningen donerades med mer eller mindre varm hand till högerpartiet.

De två initiativ Wenner-Gren med tio års mellanrum tog i den svenska tidningsvärlden var lika lovvärda och lovande som futila. Till följd av hans bristande vilja att i dessa fall satsa helt och fullt på att genomföra sina intentioner, stannade det vid ett — åtminstone vad beträffar StD och NDA — lika lysande som misslyckat experiment.¹

¹ Som en fotnot av visst kuriositetsintresse kan nämnas att Wenner-Gren dessutom år 1936 beslöt att finansiera en internationell informationsbyrå, som skulle ledas av Helmer Key, vilken två år tidigare lämnat Svenska Dagbladet och Börje Brillioth, vilken då ännu icke kommit till Stockholms-Tidningen. Wenner-Gren tycks år 1937 ha utbetalat ett belopp på 60 000 kr. till Key för detta ändamål, men efter något år rann av allt att döma projektet ut i sanden.